

JOAN PUJADAS

Àngel Planells: viure en surrealista

JOAN-JOSEP THARRATS

Com a bon pintor que s'ho mereix, aquest home que ens acaba de deixar va néixer a Cadaqués l'any 1901. L'Àngel Planells fou, doncs, més del cap de Creus que el mateix Dalí. Aquest darrer veié la primera llum del dia, tres anys més tard, i a trenta quilòmetres més lluny, en línia recta, de la muntanya del Pení.

A Cadaqués, l'Àngel era conegut com el noi gran de can Xicu, un pastisser de «la Mallorquina», botiga acreditada que regentava amb la família.

Per davant de la seva casa, el futur pintor veia passar els Meifren, Pitxot, Mir i Matilla que venien a fer tertúlia amb el seu pare. No fou estrany que el noi es contagiés de la passió d'aquells personatges mítics. La poesia de Joan maragall i les històries extraordinàries d'Edgar Allan Poe foren les primeres lectures serioses del jove Planells, i l'escartejar hebdomadari de publicacions com *Blanco y Negro* o *La Esfera* o de l'abacada-brant pintor canari Néstor, un epígon de Gustave Moreau, amb un rerafons ambientat per llegendes de *Les Mil i una Nits*.

D'aquelles contemplacions, més

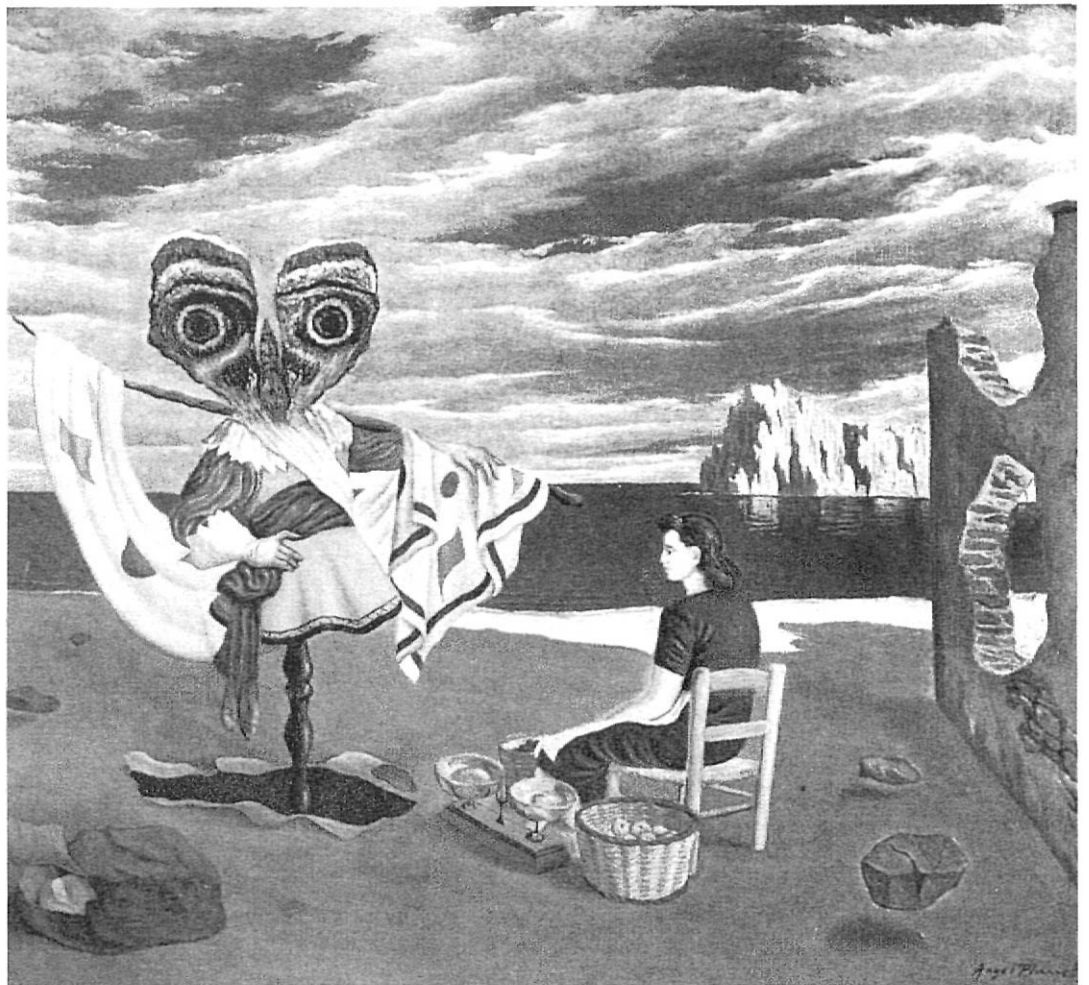
romàntiques que impressionistes, dels admirats pintors de Cadaqués i del garbull descriptiu entre Arthur Gordon Pym, el Corb, Annabel Lee, el Comte Arnau i la fantasia que, es duia a dintre «L'Empordà» —on pintors i sirenes, hi venen a plantar la cabanya de l'amor— no és gens estrany que Planells en fes derivar un expressió cabalística, on les bruixes, els éssers diabòlics i altres representacions antropomorfitas n'eren els actors principals.

L'esperit ingenu i tendre del nou artista es presentava però espontàniament, sense cap mena de prejudici acadèmic. Deia que volia anar més

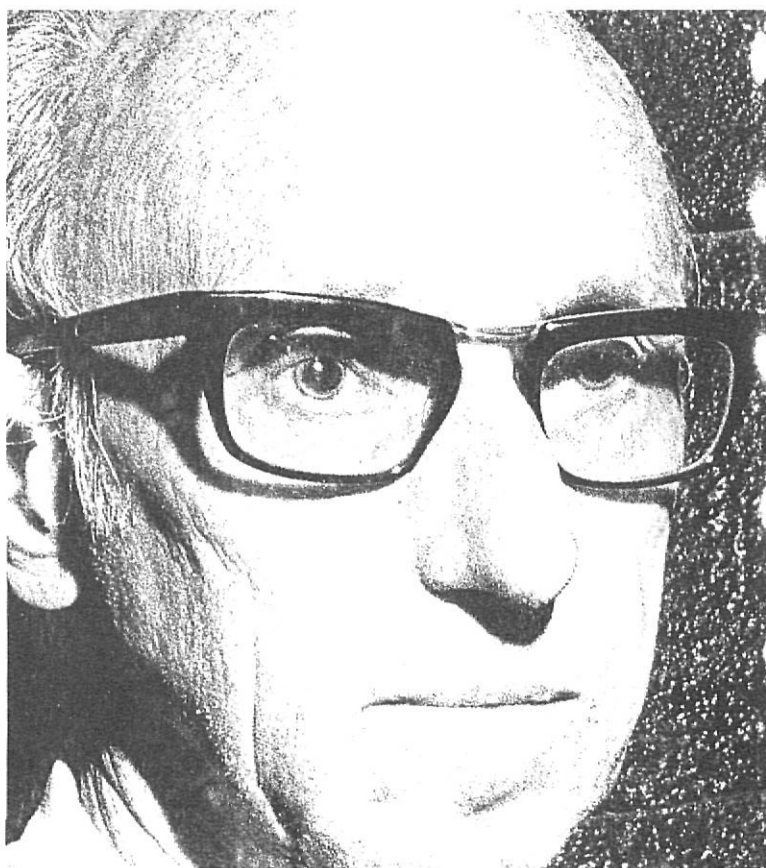

El jugador fantasma,
1936, pintura a l'oli
(38x46 cm).

JOAN PUJADAS

«Per què?», 1950-55
(38x46 cm).

enllà del que es veu i, de sobte, es va trobar surrealista. Però el seu surrealisme era purament celestial, sense malícia, i mal podien anguniar-nos les criatures mefistofèliques que el sotjaven.

Un gran amic de Salvador Dalí

«Vaig ésser un autèntic amic de Salvador Dalí quan ell encara no era ningú; només el fill del senyor notari que passava els estius a Cadaqués —ens deia l'Àngel Planells— Puc assegurar, sense vanitat, que va ésser ell qui em va venir a trobar a casa. La serventa de'n Dalí, a vegades ens venia a comprar el pa i em veia dibuixar damunt la taula de la fleca. Com que jo feia uns dibuixos plens de fantasia, ella va dir-ho a en Dalí i ell em va venir a veure. Recordo que era l'any 1920. D'aquí va néixer la nostra amistat. Jo vaig conèixer l'obra que tenia d'aquella època, i també la que va anar fent posteriorment... Era Dalí molt diferent, perquè tot just començava —magníficament bé, això sí— i no tenia res a veure amb el personatge tibet i posat que molts suposen. Era la senzillesa personificada...»

Realment il·luminats, tots dos, no es podia parlar de competidors. Si Cadaqués tenia un Salvador també hi podia haver lloc per a un àngel. Des de la platja del Llané, aquells pintors podien enlluernar el surrealisme. Amb els llibres que Dalí deixà al seu nou amic, l'ensinistrà en els «collages» de Max Ernst, en l'exaltació de l'inconscient que Siegmund Freud havia posat en marxa, i en la lectura de les proclames de Lautréamont, que, els surrealistes de París havien descobert amb cinquanta anys de retard després de la seva gestació. Federico Garcia Lorca, René Magritte, André Breton, Gala i Paul Eluard, Hans Arp i Sophie Tauber, Marcel Duchamp, Man Ray i Luis Buñuel no tardarien gaire a fer cap a Portlligat.

Un manifest d'Àngel Planells

L'any 1926, junt amb Sebastià Gasch i Lluís Muntanyà, Salvador Dalí fou un dels instigadors i signants del famós «Manifest Groc» que tant havia de fer tronar i ploure en aquella època. L'objectiu principal de la denúncia fou el moviment Noucentista que els estaments culturals acabaven

de sacralitzar. El llibel demolidor tingué una forta rèplica de la banda de Feliu Elies, més conegut com a Joan Sacs, quan exercia la crítica d'art. L'Àngel Planells es veié animat a intervenir, al seu torn, contra les implacables objeccions d'aquell Joan Sacs, o Feliu Elies, un admirable pioner de l'hiperrealisme, que un temps enllà l'havia seduït.

«Després de les campanyes en pro de la divulgació i comprensió de l'art vivent, portades a cap per Dalí, Sebastià Gasch, Muntanyà i J.V. Foix a les planes de *L'Amic de les Arts*, tot ha quedat igual —deia Planells públicament— el mateix ambient reclosit, els mateixos equívocs i la mateixa incomprensió persisteixen. Contra aquest estat de coses s'alça el meu crit de protesta. Joan Sacs és el rebentador incansable de tot allò que es troba lluny de la seva satisfeta incomprensió. La seva recepció de sensibilitat és pràcticament nul·la».

En el manifest que duia per títol *Crítics Infal·libles* i que fou publicat, a Blanes, l'any 1930, Àngel Planells encara anava dient: «Quants quilòmetres de paisatge pintat hi ha a Catalunya? Les exposicions de pintura se succeeixen amb una continuïtat esfe-

Dibuixos a tinta xinesa sobre paper
Guarro, 1947 (25x32,5 cm).

reidora. El nostre fàstic i la nostra protesta estan condemnats a prolongar-se indefinidament. A les estúpides invectives dels senyors Sacs, Benet, i altres morts; a les obres insignificants del Sr. Feliu Elies, i a les brutiques pictòriques de Rafael Benet, oposem les admirables i emocionants creacions de Miró, de Dalí... El Miró de *Mà atrapat un ocell*, de *Diàleg d'insectes*, el Dalí del *Retrat d'Eluard* i de *L'home invisible*.

Contra les paraules i contra la constant i absoluta intransigència plena constant estúpida del Sr. Sacs i dels seus companys, els fantasmes vivents Rafael Benet..., Joan Cortés i altres satèl·lits d'infima categoria, que malgasten el temps combatent com uns *arranca-queixals*, *allò en què són invàlids per fer i per comprendre*, llenço aquest manifest, que no ferirà, però, n'estic segur, la sensibilitat paralítica d'aquests senyors que s'han investit de crítics infalibles davant l'aprovació moltonista d'una part de públic badoc, content i fracassat com ells».

Dolgut, tal volta, per la duresa del llenguatge que havia utilitzat, Planells va pensar que havia d'anar a veure a Feliu Elies i disculpar-se. L'Apa el rebé, amablement, i s'excusà també. La batalla dels «pèls» i «plomes» no tingué lloc. No obstant i això, abans de deixar la casa del seu reconciliat men-

tor, en Planells no es va quedar de dir: «Quants quilòmetres de paisatge es pinten, encara, a Catalunya, Sr. Joan Sacs?»

L'any 1930 Planells va exposar a la sala que el «pobre Dalmau» tenia al carrer de la Portaferrissa de Barcelona. La paraula, pobra, no serà mai tan justa com en el cas del marxant Dalmau, que donava autèntiques barres d'or (pintures de Miró, Mondrian, Picabia, Matisse, etc.) per quatre pesetes i ningú no les volia.

Planells amb els grans de la pintura d'avantguarda

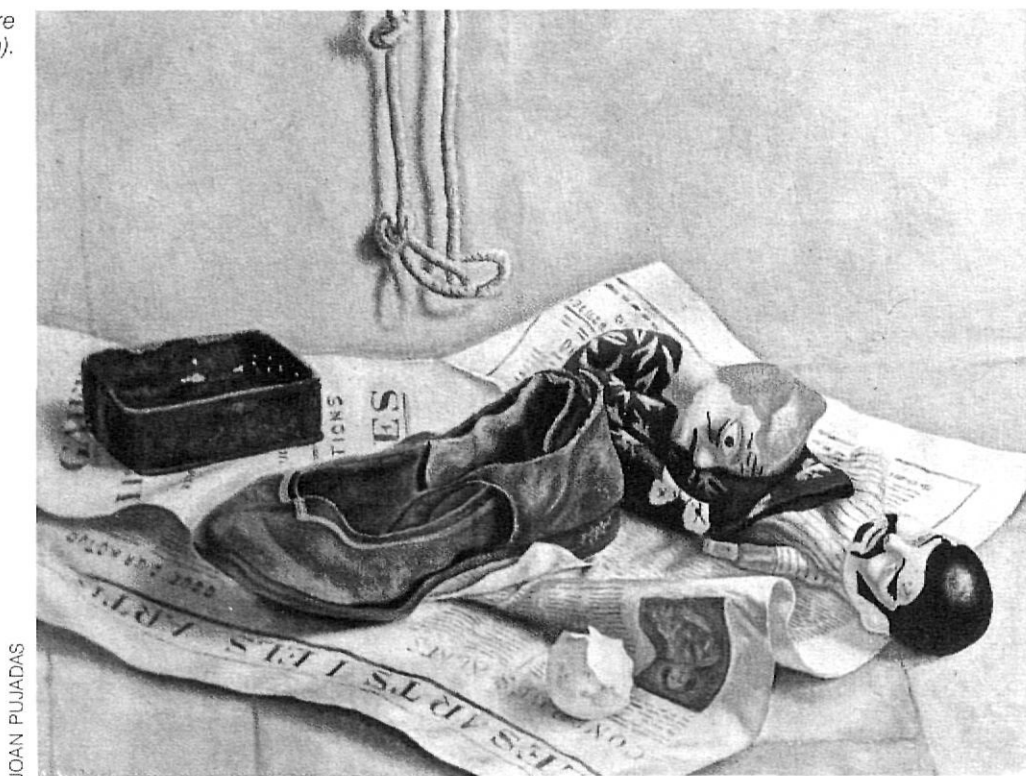
Mentrestant, Planells havia fet a Cadaqués la seva coneixença amb René Magritte. El pintor surrealista belga havia vingut amb la seva muller, Georgette Berger, i el seu marxant Camille Goemans. Feia poc que Magritte havia publicat, a la revista *La Révolution Surrealiste*, el seu polèmic article *Les mots et les images*. També fou d'aquella època la pintura «El temps amenaçador». Aquesta obra ofereix, a la seva part inferior, una panoràmica des del cap de Creus. Les muntanyes del litoral es perfilen fins a la punta de l'Escala. En les tres quartes parts restants del quadre, damunt d'un fons celest, sorgeixen,

com en un somni, o en una aparició, tres imatges discordants: un bust femení, un trombó i una cadira catalana, amb el seient de boga. Aquella era la manera de fer de René Magritte. Planells ens assegura haver vist al mestre treballant en l'esmentada composició, i en una altra obra titulada *La Naissance des fleurs*.

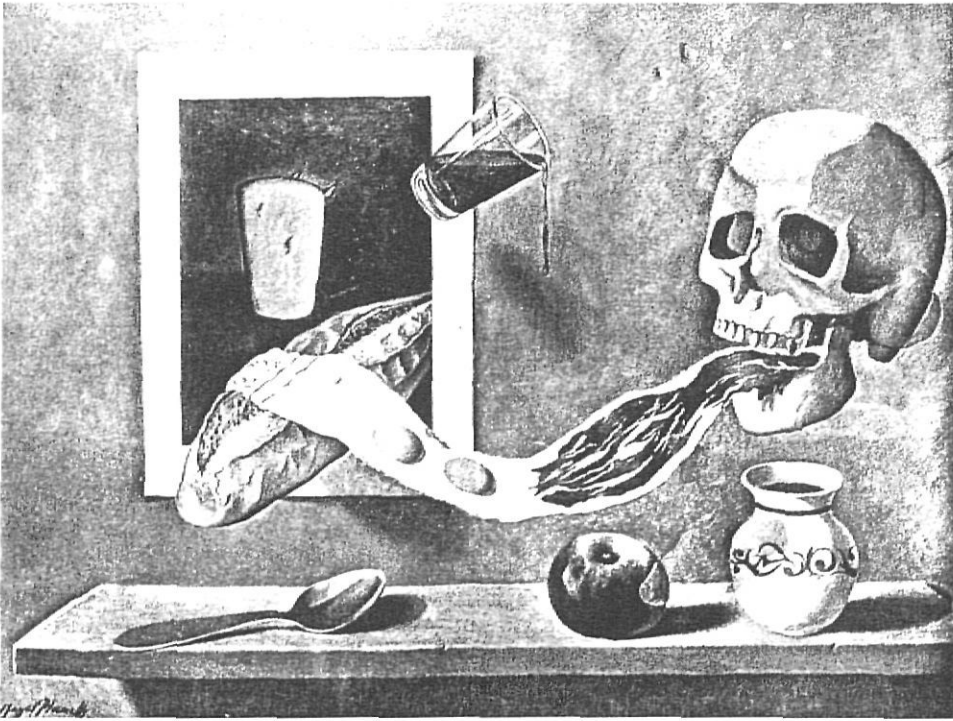
La publicació de Cadaqués, *Sol i xent*, fa memòria en un dels seus números d'aquest testimoni que signa el mateix Planells. És un dels pocs espais dedicats a la vida artística d'una vila que tantes coses saboroses i oblidades hauria pogut registrar.

Per suggeriment de Salvador Dalí, l'Àngel Planells fou invitat, per André Breton i Roland Penrose, a la *Primera Exposició Internacional del Surrealisme* que tingué lloc a la New Burlington Gallery de Londres l'any 1936. Hi exposava gairebé la plana major de la pintura d'avantguarda, des de Picasso, Miró i Dalí, fins a Tanguy, Arp i Picabia. Un dels quadres que presentava l'Àngel Planells tenia, a la seva dreta, una composició de l'amic René Magritte i, a l'esquerra, una pintura metafísica de Giorgio de Chirico. Al seu voltant es podien veure, encara, obres de Paul Klee, Max Ernst, Oscar Dominguez, André Masson, Henry Moore, Man Ray i Marcel Duchamp. L'èxit de l'exposició fou sensacional.

Els sabatots, oli sobre tela (40x50 cm).

JOAN PUJADAS

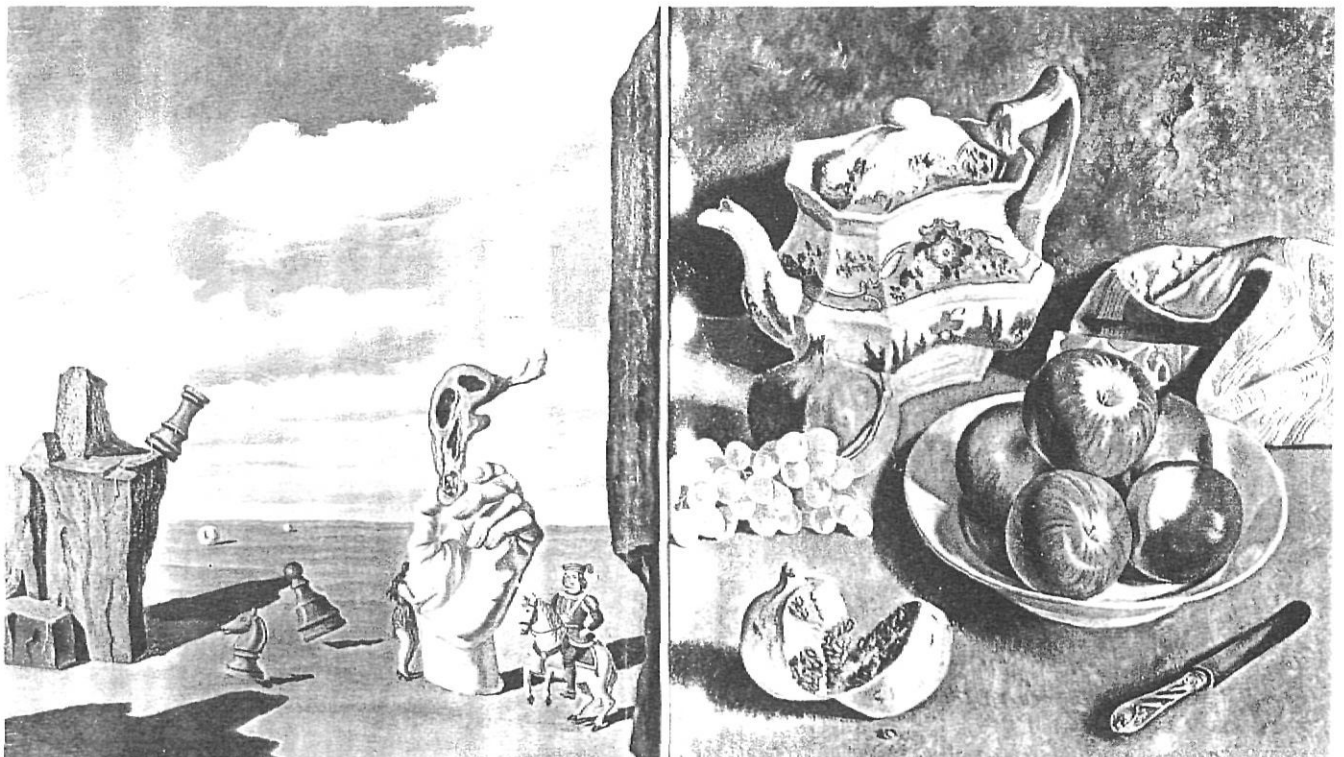
Bodegó mistificat, 1973, oli sobre tela (50x73 cm) i, a peu de plana, Frontera de la serenitat, 1970 (46x55 cm) i Bodegó de la serenitat, 1944 (46x55 cm).

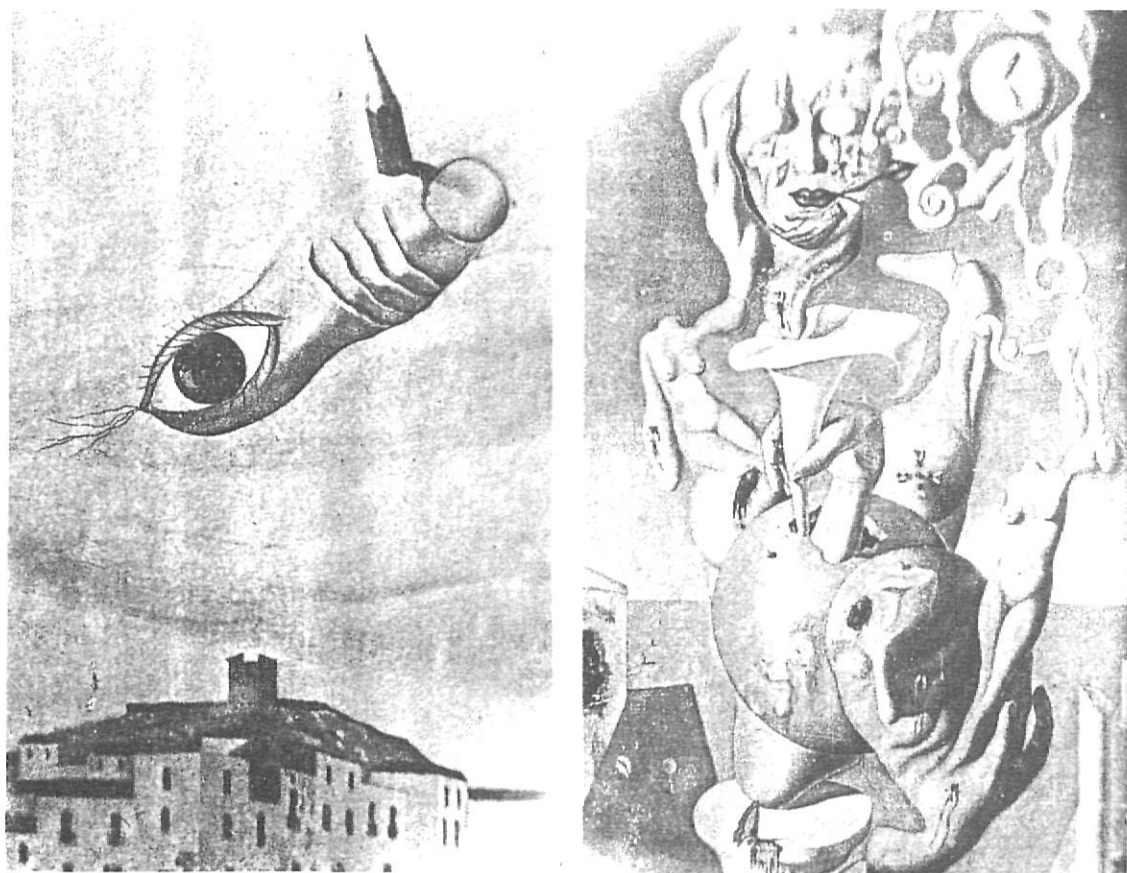
Foren remarcables els actes planificats per Dalí que es trobava, aleshores, en el punt culminant de la seva inventiva. Una noia, amb una màscara de roses roges que li cobria completament el cap, donava menjar als coloms de Trafalgar Square i, a l'interior de la galeria, Salvador Dalí, que es va presentar

com un escafandrer antiquat, feia lectura d'un text extravagant que relatava aspectes de la seva vida privada amb Gala. A causa de la calor sofocant de la sala d'exposicions, Dalí pogué ésser alliberat del seu casc de bus en el moment que anava a perdre el món de vista.

L'exposició logicofobista de l'any 1936

Fou més o menys en aquest temps quan es va inaugurar, en el soterrani de la llibreria Catòlica de Barcelona, l'Exposició Logicofobista. Era poc abans d'esclatar la Guerra Civil.

L'aspice, Cadaqués 1930, i «Sense títol», composició de 1932.

Fou la primera manifestació artística, que aleshores es podia adjectivar d'escandalosa, que vaig veure. Tinc encara al pensament algunes obres exhibides, potser perquè les vaig veure reproduïdes, més tard: algunes pintures de Maruja Mallo, Joan Masanet, Jaume Sans, Esteve Frances, Rei Baró i Àngel Planells.

El teòric i gran animador d'aquell esdeviment fou el crític Magí A. Cassanyes. Diuen que va ésser el primer en copsar la transcendència que, en un futur, tindria l'obra del genial Gaudí. Així mateix fou qui, d'entrada, va comprendre el gran regal que ens havia fet Alemanya amb el Pavelló de Mies Van der Rohe a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929. Si Magí Cassanyes havia defensat sempre l'avantguarda era perquè anava lligada a un cert dinamisme polític. Després de la guerra, l'activitat del crític es va apagar del tot, però, val a dir, que fou l'home que més va saber animar l'Àngel Planells. Per a l'exposició lògicofobista li va triar tres pintures memorables: *L'Arpa de Napoleó*, *El silenci s'ha fet concret* i *La dona impúdica*.

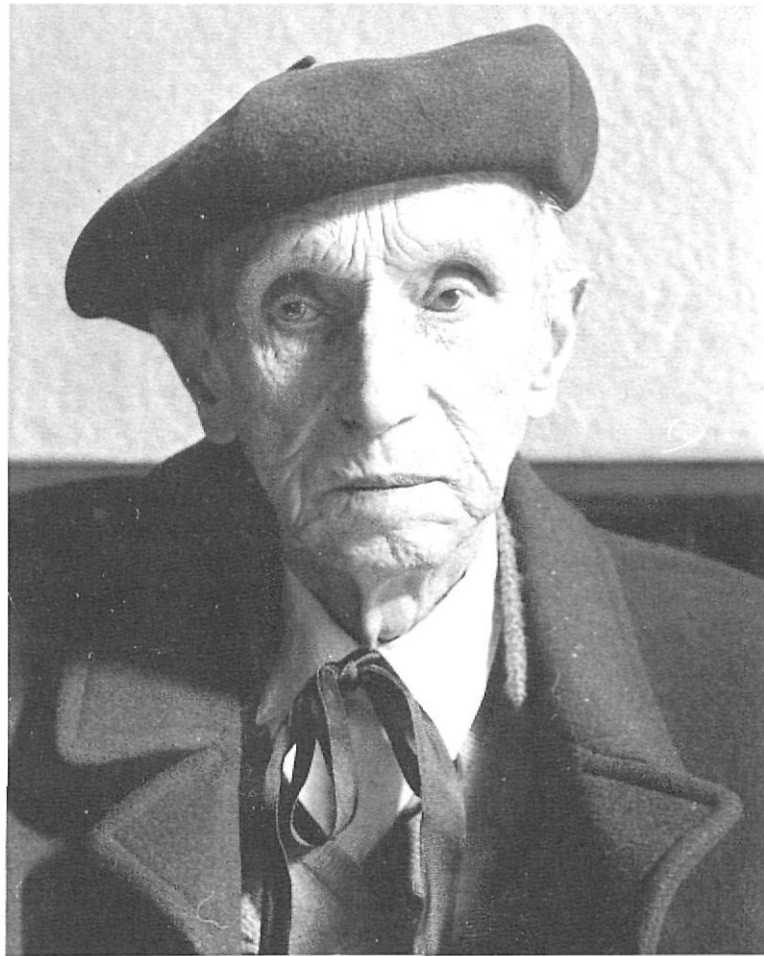
Planells es mantingué, més tard, allunyat de l'ortodòxia surrealista d'André Breton i Paul Eluard. Deia que el seu comportament no era com-

Ningú sap per què, 1988, oli sobre tela (50x61 cm).

JOAN PUJADAS

JOAN PUJADAS

Àngel Planells pocs mesos abans de morir.

patible amb aquella càrrega intel·lectual, i a la vegada nihilista, que uns francesos anaven mantenint. «El Surrealisme -deia Àngel Planells- és un estil que no es pot seguir, com una tendència, perquè és eminentment temperamental, és un acte gratuït, fantasmagòric, i fins i tot prodria ésser un defecte, evocant records de la infància, de coses que no has pogut realitzar o de certes frustracions».

«Potser comprendria perquè sóc surrealista... »

Insistent en aquest punt són interessants les declaracions que Planells va fer a Joan Pujadas, ran de la seva darrera exposició, celebrada a la sala municipal de Pineda de Mar: «Amb el surrealisme es va descobrir una llibertat que va més enllà de les coses conegudes; una vegada trencat aquest mur, si l'esperit és propens a allò fantàstic, ets surrealista per sempre! Per exemple, jo a vegades he quedat sorprès per gent que m'ha dit: «Com t'ho imagines això?». Malament, perquè no es pot dir com t'ho imagines! Jo vaig fent coses, algunes

poden ésser interessants, d'altres no. No em dic: «He de pintar un quadre surrealista». Jo dibuixo, vaig fent, i les coses que em semblen bones, les passo en una tela. Algun dia vaig distret pel carrer i, de cop i volta, em queda enregistrada una imatge normal, però tot seguit aquesta imatge es desplaça i produeix la transformació surrealista. És molt difícil d'explicar; si ho sabés fer, potser comprendria perquè sóc surrealista... De vegades veus un senyor molt elegant, amb un barret de copa molt bonic... Això és una imatge normal, però de cop, alguna desviació —estic convençut que pot ser una malaltia— fa que aquella imatge es desplaci i la vegi, enmig del mar, i l'home, carregat amb un sac a l'esquena... Llavors ja ha nascut la imatge; només és qüestió de recordar-ho o prendre algun apunt, que és un procediment que també feia en Magritte. Jo, per exemple, tinc moltes coses per pintar. No sé quan ho faré...»

A partir del 1939 l'Àngel Planells es creu obligat a deixar de racó la seva actitud surrealista. S'haurien trobat massa connotacions tendencioses als seus quadres. Havia de viure i no

sabia fer altra cosa que pintar. Quan un censor et podia, fins i tot, venir a mirar el que feies, si volies estar tranquil no et quedava més remei que afegir-te a la fila dels pintors dels quilòmetres de paisatges, esbossar algun retrat, una marina o una natura morta: pintura per omplir els menjadors i alguna sala d'espera. Durant uns anys s'hagué de convertir en un pintor d'encàrrec i donar feina als estampadors litogràfics.

La història que segueix l'he contada en algun altre lloc, en el meu llibre *Cent anys de pintura a Cadaqués*, per exemple: deia que, en una tarda d'estiu de l'any 1958 o 1959, vaig notar, al carrer de la Tórtora de la vila marinera i prop de la casa del mateix carrer on aleshores vivia, un home assegut, davant un cavallet i pintant. Era menut i delicat com una figureta de pessebre, però s'engrandia, a moments, per la passió i confiança del que anava realitzant. Davant seu, es veia el pendent d'un tram de camí costerut, flanquejat de cases blanques que gairebé besaven el mar. En aquelles hores l'aigua prenia una tonalitat de cobalt que enlluernava. Els pals d'unes embarcacions, en repòs,

Delicat obsequi per a una dama, 1950 (23,5x27,5 cm).

El mariner fotografia el temps passat, 1972 (50x73 cm) i Enigma i calma sobre el mar, 1972 (65x81 cm).

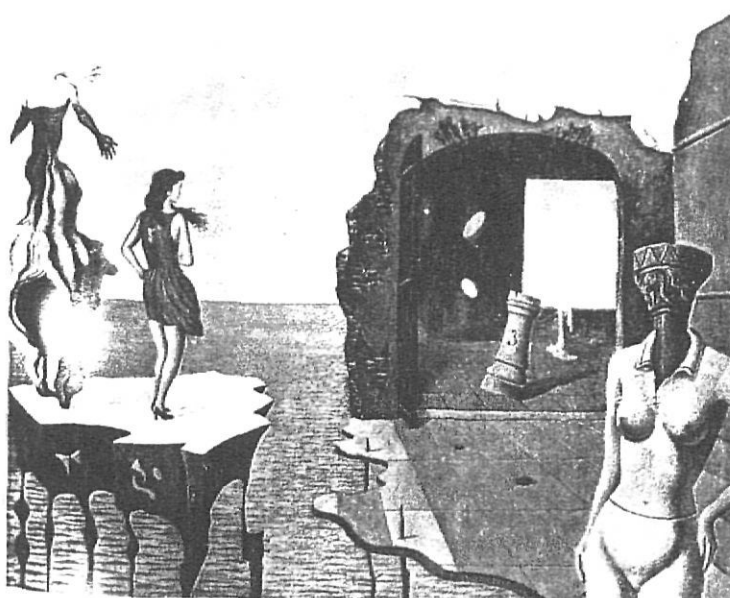
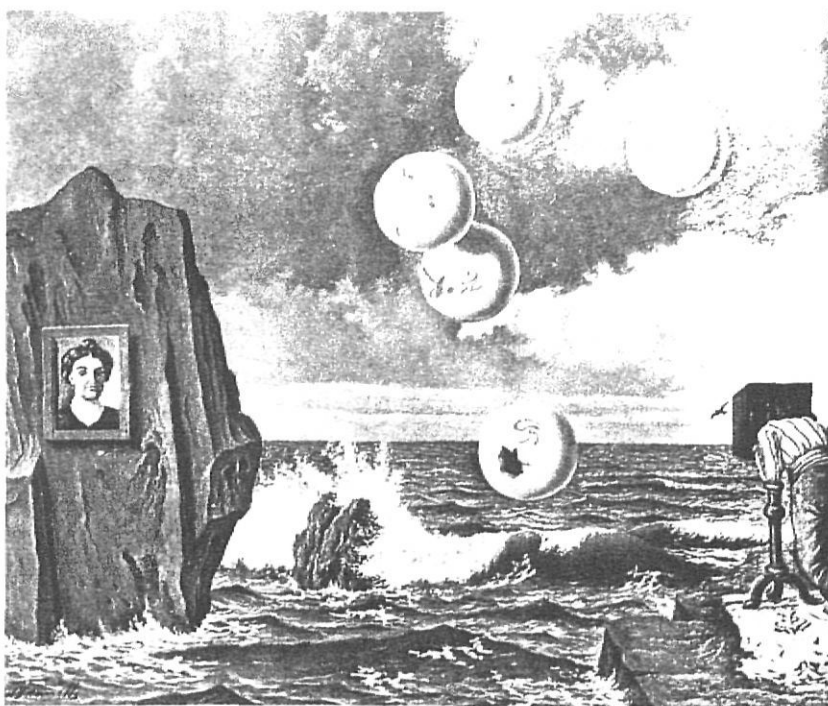

deixaven en un espai celest la seva calligrafia. «Un bon tema per a una marina», vaig imaginar.

En apropar-me, per veure, com damunt la tela, l'artista disposava les formes i colors que ens havien d'ofereir la illusió del tros de món estimat que tenia als seus ulls. em vaig adonar que em trobava davant un pintor excepcional. La llum s'obria en un paisatge amb verds tendres, una estampa autènticament olotina, on pasturaven algunes vaques, i on es descobria un airós pagès, amb barretina, que tornava amb el seu carro del treball del camp. El pintor del carrer de la Tòrtora no era altre que l'Àngel Planells. Ja no es podia ésser més surrealista!

Aneu a saber quanta malícia continguda hi havia en aquelles notes de tintura! No es podia formular una millor endevinalla per a un censor.

Planells va morir, a Barcelona, el 23 de juliol d'aquest any. Uns dies abans, encara, pogué veure, amb la seva serena amabilitat, la meua exposició de Pineda de Mar que, en la programació, va succeir a aquella seva que venia a reafirmar els èxits obtinguts a les Galeries René Metras i Bozenna, de Barcelona, unes fites que havien informat, amb esplendidesa, la normalització del seu treball.

Joan-Josep Tharrats és pintor i escriptor.